

za otklanjanje slabosti u jezičkoj teoriji i praksi.« U saopćenju IKCK Srbije 29. prosinca 1967. kaže se doslovno: »Nužno je poštovati prirodu i zakone razvitka jezika. Jezičnim varijantama treba osiguravati ravnopravnost i ne vršiti nasilje nad jezikom. Otvorena pitanja jezika treba utvrditi, rješavati ih mirno i trijezno s punom naučnom i političkom odgovornošću u skladu s normama našeg društveno-političkog sistema.«¹⁷

Takva je dakle jezična situacija u praksi danas. Hrvatska umjetnička književnost je stara preko četiri stotine godina, i njezin je književni jezik u 20. stoljeću stekao izražajnu stabilnost, koja obavezuje sve stvaraoce u jeziku da je razvijaju i usavršavaju. Polustoljetna dilema: ijekavica ili ekavica, latinica ili ćirilica više ne postoji i ne ugrožava ni hrvatski ni srpski tip književnog jezika. Svaki narod ima potpuno pravo na svoj tip književnog jezika i na svoje pismo. Prema tome, osnovna je briga današnjeg vremena uspostavljanje jezične ravnopravnosti u svim krajevima u kojima žive Hrvati, Srbi i Crnogorci.

NARODNI JEZIK U CRNOGORSKOJ KNJIŽEVNOSTI PREDNJEGOŠEVSKOG DOBA

Vojislav Nikčević

Književnoistorijska zbivanja u prednjegoševsko doba, u vremenskom rasponu od prvih početaka pismenosti do 19. vijeka, na jugu naše zemlje, tj. u predjelima današnje Crne Gore, ostala su gotovo neproučena. Bilo je pojedinačnih osvrtâ na neke tekstove s tog terena, međutim, nedostaje opšti pogled i lingvističko osvjetljenje jednog kulturno i jezički vrlo zanimljivog i značajnog perioda crnogorske prošlosti. Proučavaoci, koji su u prvom redu bili istoričari, okupljeni oko cetinjskih, a docnije titogradskih Istorijskih zapisa, baveći se obradom tekstova sa stanovišta svoje nauke, uzgredno su ukazivali i na posebnu jezičku stvarnost. Međutim, zvanična lingvistička nauka, istražujući razvoj jezika na širokom srpskohrvatskom jezičkom području, u konstelaciju tog razvoja ni do danas nije uključila jug naše zemlje. Čak ni u najnovijim publikacijama eminentnih jezičkih stručnjaka, u enciklopedijama uglednih zavoda kakav je Leksikografski, nema ni pomena o jezičkom razvoju na terenu današnje Crne Gore. Propust je utoliko teži kada se ima u vidu da je u Crnoj Gori još od vremena narušavanja ortodoksne upotrebe staroslovenskog jezika u knjigama pa sve do 19. vijeka narodni jezik bio u neprekidnoj književnoj upotrebi, što u potpunosti mijenja naše predstave o razvoju jezika teritorije na kojoj žive Srbi, Hrvati i Crnogorci, a Vukovu reformu uvođenja narodnog jezika u književnost revidira i svodi na pravu mjeru. Ono što je u našoj

¹⁷ Vidi potanje u »Jeziku« 1968, br. 3 i 5, i u »Vjesniku« 29. 12. 1967.

nauči o književnosti i jezičkoj jučerašnjici bila ovješšana istina, danas se pod uticajem tih saznanja iz korijenja mijenja. A u nauči je odavna dobro poznato da je u zapadnim našim krajevima, kod Hrvata, još u srednjem vijeku narodni jezik počeo ulaziti u književnu upotrebu, da je u vremenu od 13. do 19. vijeka na podlozi narodnih govora sva tri dijalekta stvorena bogata književnost. Nadalje, na narodnom jeziku stvorena je i bosanska književnost u 17. vijeku. Na istoku, kod Srba, međutim, razvoj jezika je zbog posebnih vjerskih i društveno-političkih prilika išao u drugom pravcu. Prof. M. Stevanović je u svojoj najnovijoj publikaciji »Savremeni srpskohrvatski jezik«¹ ovako prikazao razvoj jezika kod Srba:

»Iako je rad na pisanoj književnosti kod Srba otpočeo već u 12. veku, ta književnost je i tada i kasnije, u toku narednih vekova, bila daleko od naroda – ne samo po tome što iz redova narodnih masa nije bilo ljudi koji su na njoj radili i što njena sadržina nije imala veze s narodnim životom, već, naročito, i zato što je pisana na jeziku koji je bio narodu tuđ i nerazumljiv. I ukoliko su neka dela, kao što smo već gore istakli, uglavnom pravne sadržine, u vreme trajanja srpskih srednjovekovnih država pisana jezikom s manje ili više narodnih elemenata – razvatak književnog jezika dalje nije išao u pravcu dobijanja narodnih osobina. S nestankom samostalnih srpskih srednjovekovnih država nestalo je i uslova u kojima se stvarala književnost pravne i privatne sadržine, u kakvu je išao gore pomenuti Zakonik cara Stefana Dušana, ugovori, razne povelje i pisma pojedinih vladara i vlastele, u kojima je jezik često imao vrlo mnogo narodnih primesa, a ponekad bio i gotovo narodni. Ukoliko je i dalje, posle kraja 15. veka među Srbima bilo kakvih književnih radnji, one su još zadugo bile tesno vezane za crkvu i u rukama za ono vreme jedino pismenih ljudi – kaludera. A sve te radnje objavljene su na starom crkvenoslovenskom jeziku, tj. na staroslovenskom srpske redakcije, na kome su pisali naši srednjovekovni pisci od sv. Save do Konstantina Filozofa. I dok u zapadnim našim krajevima, kako smo izneli, narodni jezik vrlo rano, još u kasnijem srednjem veku, ulazi postepeno u književnost, a od 15. veka vrlo poznati pisci naši na toj strani poznata svoja dela pišu na narodnom jeziku, na istoku, kod Srba, još čitavih trista godina, do kraja 18. veka, piše se po tradiciji na crkvenoslovenskom jeziku, koji je narodu bio nepoznat. Istina, poslednjih decenija 18. veka književni se jezik kod nekih srpskih pisaca približavao narodnom, ali narodni jezik postaje književni tek u prvoj polovini 19. veka«.

A u prilogu književni jezik kod Srba od Dositeja i Vuka² Stevanović je bio još precizniji:

»Mada su još u srednjem veku poneka književna dela (izvesni spisi pravne i privatne sadržine) pisana jezikom koji sadrži dosta narodnih elemenata, i mada su neki srpski pisci u Južnoj Ugarskoj (današnjoj Srpskoj Vojvodini) u toku 18. veka po koje svoje delo pisali narodnim jezikom (Gavrilo Stefanović Venclović, npr. svoje verske i moralne besede, Zaharije Orfelin uputstva za praktični život, J. Rajić ep – Boj zmaja s orlovi i neke udžbenike za versku obuku omladine i naroda), književnost je kod Srba, ukoliko je bilo, do kraja 18. veka pisana uglavnom jezikom koji je narodu bio dalek (prvo starim srpskoslovenskim, pa ruskoslovenskim, pa mešavinom ovog poslednjeg s narodnim). Može se reći da su tek dela D. Obradovića (pisana poslednje dve decenije 18. i na početku 19. veka) i jezikom svojim bila pristupačna narodu. A opet su srpski književnici prvih decenija 19. veka još pisali slavensko-srpskom jezičkom mešavinom«.

Ima više faktora koji su uslovili da najstariji period književne i kulturne prošlosti u Crnoj Gori ostane neproučen. Književni kritičar i istoričar književnosti Milorad Stojović u svom saopštenju »O periodizaciji crnogorske knji-

¹ Naučno delo, Beograd, 1964, str. 21–22.

² Enciklopedija Jugoslavije, Leksikografski zavod, Zagreb, 1960, str. 521.

ževnosti»³ istakao je da je dosadašnje cjelokupno proučavanje književnog nasljeđa u Crnoj Gori bilo identifikovano s proučavanjem Njegoša, da je s njim počinjalo i s njim se završavalo gotovo svako istraživanje. Još više od toga, proučavanje jezičkog razvoja na području današnje Crne Gore, u vremenu od prvih početaka pismenosti do 19. vijeka, bilo je onemogućeno usljed pogrešne identifikacije tog razvoja s jezičkim razvojem na srpskoj strani. Naime, smatralo se po jednom ustaljenom šablonu da je stanje u jeziku koje je zatekao Vuk bilo istovjetno za čitavo područje na kome su živjeli Srbi i Crnogorci. Iz takvog uvjerenja rodila se i zabluda da je Njegoš pod uticajem Vukove reforme pisao svoja djela na narodnom jeziku. Od istih pretpostavki je pošao i prof. Stevanović kada je u uvodnom dijelu knjige »Savremeni srpskohrvatski jezik« razvoj jezika na području na kome žive Srbi, Hrvati i Crnogorci prikazao u svjetlu koje ne odgovara činjeničkom stanju u onom dijelu koji se odnosi na Crnogorce. I on je, kao uostalom i svi proučavaoci – lingvisti prije njega, držao da je crnogorska jezička stvarnost, u periodu koji je prethodio Vukovoj reformi, bila istovjetna s jezičkom stvarnošću istočnih krajeva naše zemlje, pa je na razvoj jezika teritorije na kojoj žive Srbi i Crnogorci gledao nivelatorski. Danas, kada se u Crnoj Gori pristupa kvalifikovanim izučavanju izvora naše pisane riječi, ne možemo prihvatiti koncepcije jezičkog razvoja koje je saopštio Stevanović u maločas navedenim citatima, jer one ne polaze od onoga što se stvarno zbilo u jeziku toga područja. Kako je u Crnoj Gori narodni jezik bio u neprekidnoj književnoj upotrebi od 13. do 19. vijeka, sa sigurnošću možemo reći da se proces njegovog razvoja odvijao u suprotnom smjeru od razvoja na srpskoj strani. Crnogorske vladike, kao i drugi predstavnici crkvene jerarhije u južnim krajevima naše zemlje, nalazeći se u ulozi nosilaca duhovne i svjetovne vlasti, s narodom su morali održavati tijesne kontakte, pa je njihova pisana riječ tokom vremena sve više poprimala obilježje narodnog govora. U vrijeme kada je Vuk počeo provoditi svoju reformu stanje u jeziku na području Srbije i Vojvodine, koje je došlo kao posljedica uljeza ruskoslovenskog jezičkog elementa u onovremene govorne sfere, kao i sve veće potrebe za uvođenjem narodnog jezika u književnost na toj strani, dijametralno se razlikovalo od jezičkog stanja u Crnoj Gori. Kako su Njegoševi prethodnici u toku nekoliko vijekova upotrebljavali narodni govor kao osnovu svoje pisane riječi, u Crnoj Gori nije postojala nikakva potreba za uvođenjem narodnog jezika u književnost.

Prilog proučavanju književnoistorijskih zbivanja na teritoriji današnje Crne Gore dalo je titogradsko izdavačko preduzeće Grafički zavod kada je u ediciji »Luča« izdalo panoramu tekstova pod zajedničkim naslovom »Prednjegošev-

³ Podnijeto u Titogradu na Simpozijumu o crnogorskoj kulturi i putevima njenog razvoja, 29. i 30. januara 1968. god., objavljeno u časopisu Stvaranje, br. 2-3/1968, str. 231-237.

sko doba» (1963). Predgovor dr Nika Martinovića u toj knjizi donosi niz zanimljivih i potpuno novih obavještenja o našoj književnoistorijskoj strani.⁴

U vremenskom rasponu od najranijih početaka pismenosti pa do 19. vijeka, koji se u crnogorskoj književnoj istoriji uzima kao prvi period, teritorija današnje Crne Gore nalazila se u specifičnim okolnostima. Specifičnost njezinog položaja, kao i otvorenost različitim sferama uticaja, omogućili su i posebnu kulturnu stvarnost. U dijelu današnje Crne Gore koji se u prošlosti zvao stara Zeta, kao i predjelima današnje Boke, koja je od 1420. godine bila pod vlašću Mletačke Republike, još od vremena narušavanja ortodoksne upotrebe crkvenoslovenskog jezika u knjigama stvarala se književnost, prepisivačka, originalna, i ona privatne i pravne sadržine, na različitim jezicima. Konkretno, u razdoblju od 12. do 15. vijeka na tim terenima očigledna je književna radnja na starom crkvenom jeziku srpskohrvatske redakcije, zatim na latinskom i narodnom jeziku⁵.

(Svršit će se.)

OSVRTI

O PROMJENI NORME U JEDNOJ GRAMATICI

*Josip Hamm: Kratka gramatika
hrvatskosrpskog književnog jezika*

Nedavno je u izdanju Školske knjige izašla iz štampe Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika, koju je sastavio profesor Bečkog sveučilišta dr Josip Hamm, a

recenzenti su bili dr Ivo Frangeš i dr Josip Vončina. Knjigu je za upotrebu preporučio Seminar za strane slaviste pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Gramatika je zaista kratka, ima svega 122 strane, a sastoji se od pet poglavlja (Uvod, Glasovi, Tvorba riječi, Oblici, Iz sintakse). Malo je neobično što se iza glasova obrađuje tvorba riječi, ali s obzirom na to da je ta

⁴ Za upoznavanje osobina naše pisane riječi i narodnog jezika u književnoj upotrebi služi i »Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore« dr Jevta Milovića (»Obod«, Cetinje, 1956), poslanice i pjesme pod naslovom »Freske na kamenu« Petra I (Grafički zavod, Titograd, 1965), »Cetinjski ljetopis« (Centralna biblioteka Crne Gore, Cetinje, 1962), kao i istorijska grada što je Dušan Vuksan objavljivao između dva svjetska rata u Istorijskim zapisima i podgoričkom časopisu »Zeta«. Kao izvor za proučavanje kulturnog i književnog nasljeđa prednjegoševskog perioda od značaja su i pojedini tekstovi u knjigama: Starim srpskim zapisima i natpisima Lj. Stojanovića (S A N, Beograd, 1902), Antologiji stare srpske književnosti Đorđa Sp. Radojičića (Nolit, Beograd, 1960), Zakonskim spomenicima srpskih država srednjega veka (S A N, Beograd, 1912) i Prvim osnovima slovenske književnosti među balkanskim Slovenima (S A N, Beograd 1893) St. Novakovića, Pomenima crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima Rista Kovijančića (Istorijski institut Crne Gore, Cetinje, 1963), kao i drugi mnogobrojni pisani spomenici s područja Crne Gore.

⁵ U predgovoru »Prednjegoševsko doba u našoj književnosti« dr Niko Martinović ne pravi razliku između srpskoslovenskog i narodnog jezika. Po njemu su i jedan i drugi narodni, slovenski jezik, što unosi zabunu kod onih koji nijesu dovoljno obaviješteni u pitanjima razvoja jezika.